

Зоран Лакић

ОСНИВАЊЕ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ФРОНТА ЦРНЕ ГОРЕ 1944. ГОДИНЕ

Народноослободилачки фронт Црне Горе организационо је формиран у љето 1944. године. То, међутим, не значи да је Народноослободилачки фронт тек тада настао. Он је заправо тада постао моћно оружје у борби против окупатора и његових сарадника управо зато што су револуционарне снаге на челу са КПЈ интензивно и плански градиле његову политичку платформу у дужем временском периоду.

На пленуму Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору, Бокву, Санџак, Косово и Метохију, који је одржан у љето 1935. године, закључено је да треба појачати рад на придобијању маса и њиховом активном учешћу у акцијама слободољубивих снага Црне Горе.¹ У том смислу поведена је акција у циљу окупљања радника у револуционарне синдикате који су требали да се претворе у органе класне борбе. Стварање јединственог фронта радника и сељака у први мах се одвијало на бази борбе за већа економска права једних и других. КПЈ у Црној Гори је имала успјеха. У Народни фронт су се укључили сви незадовољници, од којих су многи били некомунисти. Упоредо са организационим јачањем Народног фронта почињале су и прве акције уједињене опозиције. Власти су биле немоћне да се супротставе пријетећој опасности уједињене левнице: „Највећа је тешкоћа за власти“, каже се у годишњем извјештају Начелства среза у Цетињу из 1936. год., „што су се данас сврстали у један табор: комунисти, републиканци, бивши федералисти, бивши демократи и сви слободоумни људи, па је тешко издвојити једне од других. Сви се они заједно друже, сви заједно политички раде, али ко је од њих прави и убијеђени комуниста — то је тешко утврдити“.²

Исте године Банска управа Зетске бановине издала је упутство за сузбијање комунистичке активности преко организација Народног фронта слободе. У њему је стајало: „У програму нове тактике комуниста стоји стварање фронта слободе, нашта се мора обратити нарочита пажња на односе између комуниста

¹ Архив Историјског института у Титограду, I, 1—4, (40). Окружница ПК КПЈ бр. 3.

² Исто, V, 1—5 (37). Извјештај начелства среза Цетиње од 12. IV 1937.

и крајњих љевичара са другим опозиционим групама, били они на вјерској, племенској или сталешкој бази. Фронт народне слободе назива се понекад антифашистички фронт, којем је сврха да окупи све елементе против фашизма, против националних партија које се боре за државно и народно јединство и очување данашњег поретка у држави. Мотрити и водити рачуна у коликом броју у варошима и селима — омладина и жене узимају учешћа у овој акцији Фронта народне слободе, коме је циљ да постепено све слојеве народа припреми и оспособи за спровођење комунистичке диктатуре. Обратити пажњу са каквим тенденцијама и лозинкама овакви елементи долазе у додир са сеоским масама и настојати онемогућити такву њихову акцију...“³

У ситуацији када је земља била окупирана 1941. године, потреба јачег утицаја КПЈ на народне масе била је још неопходнија. У духу Мајског савјетовања Централног комитета КПЈ 1941. године одулучено е да се Партија у Црној Гори повеже са истакнутим родољубима и угледним грађанским политичарима, односно да добије њихову подршку. Самим тим би платформа ослободилачке борбе добила широку основу.

Оријентација КПЈ на стварање једне партије која би по свом програму била блиска Комунистичкој партији Југославије и која би могла да окупи све родољубе и за ослободилачку борбу расположене снаге — показала се исправном, још од првих дана Тринаестојулског устанка. Таква оријентација је спровођена у току читавог рата. Понекад је од њене успјешне реализације зависила снага НОП-а, његова перспектива и будућност.

Ово питање је било предмет сталне пажње руководства НОП-а у Црној Гори. На Покрајинском савјетовању КПЈ које је одржано почетком августа 1941. године одлучено је да се у герилске одреде укључе не само чланови КПЈ него и сви родољуби. Настојећи да изгради широку платформу за окупљање целокупног народа у јединствени фронт против окупатора, руководство НОП-а у Црној Гори је настојало да се повеже са припадницима свих бивших политичких партија. Тражено је од њих да се изјасне за народноослободилачки покрет „не само на ријечима, него и на дјелу“ „Интереси ове ослободилачке борбе“, писало је у децембарском броју „Народне борбе“, „коју данас водимо против окупатора и домаћих издајника. . . захтијевају да се све стави у службу борбе против окупатора. . . Према томе, потребно је ујединити читав народ, све друштвене редове, све што поштено и слободољубиво мисли, у напору да што прије завршимо народноослободилачку борбу“.⁴

Острошка скупштина и Скупштина родољуба Црне Горе, Боке и Санџака на Тјентишту 1942. године представљају даљи

³ Цитирано према чланку Р. Пајовића, *Активност народног фронта у Црној Гори 1935—1936*, ИЗ, бр. 3—4/1959, стр. 145—146.

⁴ Комплет *Народне борбе* је објављен у књизи II *Зборника грађе*.

напор руководства НОП-а у Црној Гори да се оствари јединство свих родољубивих снага у борби против окупатора. Ова настојања су уродила плодом. Припадници многих грађанских партија и разних друштвених сталежа пришли су НОП-у и истрајали у њему до краја. То се нарочито запажа с јесени 1943. године, када НОП бере успјехе на војничком и политичком пољу. Велики број родољуба који није био политички ангажован ступио је у партизанску војску. Преко антифашистичких организација — АФЖ и Црногорске народне омладине, а касније Уједињеног савеза антифашистичке омладине Црне Горе и Боке, које обнављају и проширују свој рад проширивањем платформе НОП-а — окупљене су широке народне масе. Рад ових масовних антифашистичких организација од првих дана ослободилачког рата у Црној Гори јачао је основе стварања Народноослободилачког фронта, чији су саставни дио оне у ствари биле. Крајем 1944. године УСАО Црне Горе и Боке имао је 45.000 чланова.

Развитак НОП-а у Црној Гори средином 1944. године наметао је све веће и сложеније задатке органима народне власти, који су до тада развијали широку политичку дјелатност. Издвајање политичке функције од функције власти био је услов развика и једне и друге, услов даљег успона НОП-а. Тако је дошло до стварања Народноослободилачког фронта Црне Горе као форме политичког јединства народа.

Оснивачка скупштина Народноослободилачког фронта Црне Горе одржана је 16. јула 1944. године у Колашину, непосредно по завршетку рада Црногорске антифашистичке скупштине народног ослобођења. Иницијатива је потекла од Предсједништва ЦАСНО као највишег законодавног и извршног органа власти у Црној Гори. „На иницијативу Предсједништва ЦАСНО сазвана је конференција свих представника родољубиве Црне Горе и Боке без обзира на раније политичко обиљежје — на којој је донесена одлука и приступљено формирању Народноослободилачког фронта Црне Горе и Боке као јединствене, чврсте, широке и свенародне политичке организације свих поштених, патриотских и демократских снага Црне Горе и Боке“.⁵

Скупштину је отворио прото Јово Радовић, најстарији члан Предсједништва ЦАСНО, који је истакао потребу оснивања јединствене политичке организације. Главни реферат је поднио Иван Милутиновић, члан Националног комитета и Врховног штаба. У опширном излагању он је дао основне карактеристике Народноослободилачког фронта, истичући да НОФ стоји на становишту одлука II засједања АВНОЈ-а и да ће политичким радом настојати да изгради и формира гледиште народних маса „да су одлуке II засједања на снази и да нам их нико не може отети“.⁶

⁵ АИИТ, VII, 3—8 (44). Проглас Главног одбора НОФ-а Црне Горе и Боке јула 1944. — народу Црне Горе и Боке.

⁶ Зборник грађе, књ. IV, стр. 114—115.

Карактериштући садржај рада НОФ-а и означавајући његове основне задатке, он је у свом реферату рекао: „Јединство народа данас треба продубити и проширити. Услед развитка ситуације, развитка народног покрета у земљи и политичког угледа који наш покрет има у иностранству, постављају се пред нас нови задаци, а то је: наћи пута и начина да јединство које смо постигли у току борбе дође до већег замаха, да се оно не осјећа само кроз антифашистичке организације, него да дође до једног великог политичког покрета који би окупио око себе све родољубиве снаге, све оне који хоће да се боре против окупатора и домаћих издајника. Такав покрет треба да задржи највећу демократију коју један покрет може да има... он треба да буде широко демократски и слободољубив, треба да има свој заједнички програм, а то је федеративна демократска Југославија.“⁷

Скупштина је била јединствена да треба основати Народноослободилачки фронт у коме ће наћи мјеста сви родољуби, без обзира на политичко-партијску, националну и вјерску припадност или друштвени положај.

На крају је изабран Главни одбор Народноослободилачког фронта од 40 чланова. За предсједника је изабран Милош Рашовић — бивши народни посланик, за три п. предсједника Иван Милутиновић, Јован Ђетковић и Ристо Радовић, а за секретара Блажо Јовановић.⁸ Закључујући Скупштину, предсједник Главног одбора НОФ-а Милош Рашовић је рекао: „Ранија политика размимоилажења неће нас осујетити у раду. Наше бивше партије, односно вођства тих партија, оставила су земљу и народ у најтежим тренуцима народног живота. Тада се само једна партија нашла са народом — Комунистичка партија, која је за моменат оставила на страну своју славну заставу и уздигла националну заставу, да би окупила све родољубиве елементе. Она је у томе успјела. Окупила је све праве народне борце и осујетила мрачне планове непријатеља који су били срачунати на распиривање братоубилачке борбе“.⁹

⁷ Исто.

⁸ АИИГ, VII, 3—8 (44). Проглас Главног одбора НОФ-а Црне Горе и Боке од јула 1944. — За чланове Главног одбора изабрани су: др Нико Миљанић, професор универзитета, Гавро Цемовић, инжењер, Новица Секуловић, пензионер, Перо Крстајић, судија, Пуниша Перовић, правник, Косто Радовић, пензионер, Панто Малишић, учитељ, Петар Шалетић, официр, прого Ђорђевић Шекуларац, Војо Биљановић, студент, Ђорђевић Мићуновић, сељак, Мато Петровић, радник, Абдулах Хоџић, хоџа, Боса Пејовић, учитељица, прото Јагош Симоновић, Божо Љумовић, приватни намјештеник, Ико Мирковић, радник, Владо Лазаревић, чиновник, Видак Павковић, сељак, Радуге Брајичић, пензионер, Стана Томашевић, учитељица, Косто Злоковић, судија, Јевто Павић, адвокат, Мило Медиговић, студент, Тодор Благојевић, бивши народни посланик, Јакша Брајовић, учитељ, Саво Брковић, правник, Ђоле Вуковић, сељак, Веко Булатовић, генерал-мајор, Тома Савић, судија, Вељко Мићуновић, правник, Саво Челебић, генерал-мајор, Гојко Гарчевић, адвокат, Миљко Булајић, учитељ, и Душан Ђурановић, професор.

⁹ *Зборник грађе*, књ. IV, стр. 116.

Са Скупштине је упућен проглас народу Црне Горе и Боке, у коме су објашњени разлози оснивања Народноослободилачког фронта Црне Горе и означени његови основни задаци: 1) истјеривање окупатора из земље и уништење његових сарадника; 2) борба за братство и јединство народа, 3) борба за равнoprавност народа Југославије и успостава демократских права и слобода. Проглас се завршава позивом народу Црне Горе и Боке да пружи максималан напор за коначан и брз успјех НОП-а: „Сви ви, без разлике којој партији, групи или организацији припадате раније, без разлике на вјеру и националност, сви који љубите слободу и срећу свога народа, сврстајте се у редове јединственог народноослободилачког фронта. Јачајте борбену и политичку народну снагу. Али за њу се треба још жртвовати. . још крви пролити. Зато сви способни за оружје ступајте у редове наше славе народноослободилачке војске. Помогните и снабдијевајте нашу ослободитељицу, подијелите с њом и посљедњи свој залогај. Помогните настрадале и незбринуте. На оружје, браћо!“¹⁰

Означени задаци НОФ-а у Црној Гори били су у ствари истовјетни са задацима Народноослободилачког фронта Југославије, као јединствене политичке организације. Управо зато оснивање организација НОФ-а у Црној Гори, развијање политичког рада у народу, представља значајан допринос учвршћења федерације. Само овакве политичке организације, констатовали су правни историчари, односно историчари права, обезбјеђују функционисање федерализма, и као такве могу да очувају заједницу — савезну државу и да изразе оно што се развојем друштвено-економског система јавља као општа и заједничка тежња свих народа у заједничкој федеративној заједници.¹¹

Народноослободилачки фронт је морао да рјешава и друге задатке који су стајали пред НОП-ом. Они су можда били мање сложени од напријед наведених, али су били актуелни као и они које смо означили основним. Тако је политичка агитација за мобилизацију маса значила и борбу против малодушности, деморализаторских парола и лажних информација које је ширила окупаторско-квислиншка пропаганда. „Лажна је то и срамна измишљотина“, речено је на народном збору на Чеву 20. септембра 1944. године, „да се народноослободилачки покрет споразумио са Крстом Поповићем. Са издајницима па и са њим изразитим издајником ми не правимо преговоре за ма какве савезне акције“.¹² Већ почетком 1945. године Народноослободилачки фронт се бави задацима политичке консолидације федералне јединице и изградње државе, као и обновом и изградњом по-

¹⁰ АИИТ, VII, 3—8 (44).

¹¹ Овај аспект функције Народноослободилачког фронта као јединствене политичке организације савезне државе опширније је објаснио професор др Јован Ђорђевић у књизи *Федерализам, нација, социјализам*, Београд 1971, стр. 27—28.

¹² *Зборник грађе*, књ. IV, стр. 140.

дручја на коме дјелује. Требало је оспособити масе да буду активан политички чинилац које ће популарисати законодавну дјелатност народне власти и ангажовати се за извршавање свих задатака. „Народноослободилачки фронт као јединствена политичка организација живи и развија се у оквиру народноослободилачког покрета. Његов рад је не само тијесно везан већ и укључен у рад народне власти. Он своју политичку дјелатност треба великим дијелом да заснива на раду народне власти, да свуда црпи свој материјал, да га развија и у најразличитијим облицима приводи у дјело. Да би НОФ могао да живи пуним животом нужно је потребно да се успостави чврста и стална координација између народноослободилачких одбора и одбора НОФ-а. Ову сарадњу не треба свести на уско и повремено савјетовање једних и других одбора него остварити њихову сарадњу тако да би одбори НОФ-а били упознати не само са овим одлукама народноослободилачких одбора — што је неопходно нужно — већ и са мотивима и разлозима којима су се руководили народноослободилачки одбори при доношењу својих одлука. Једино тако моћи ће народноослободилачки фронт да развије своју дјелатност у пуној мјери те да одговори задацима који пред њим стоје.“¹³

Око овако конципираног политичког и акционог програма требало је окупити све снаге НОП-а. За успјешно рјешавање свих задатака прво је требало приступити конституисању мреже одбора Народноослободилачког фронта. Тај процес је почео већ првих дана августа 1944. године, па су основани срески одбори НОФ-а у Подгорици (2. августа), Даниловграду (6. августа) и Никшићу (13. августа).¹⁴ Офанзива окупаторско-квислиншких снага на ослобођену територију у августу и септембру 1944. само је привремено прекинула овај процес оснивања одбора НОФ-а на свим инстанцама — од сеоског и општинског, преко среског до окружног. У септембру, октобру и новембру 1944. године основани су срески одбори НОФ-а у Шавнику, Колашину, Беранама, Цетињу, Андријевици, Бару, Котору и Херцег-Новом, као и Окружни одбор НОФ-а за Боку Которску.¹⁵ Тиме су, с изузетком Пљеваља и Бијелог Поља, били основани срески одбори НОФ-а у Црној Гори. Избори одбора НОФ-а представљали су својеврстан политички рад. Цитираћемо дио документа који говори о оснивању Среског НОО у Жабљаку: „Више од три хиљаде особа: људи, жена, омладине, у поворкама са заставама и исписаним пароллама, цјевајући и кличући Маршалу Титу и нашој војсци, стицало се у Вирак — као ријека. Било их је који су пјешачили по два дана само да би дошли на овај велики народни збор.“¹⁶ Оваквим и сличним зборовима присуствовало је и више

¹³ АИИТ, IV, 1—7 (45). Упутство Предсједништва ЦАСНО од 22. III 1945.

¹⁴ Зборник грађе, књ. IV, стр. 139—141.

¹⁵ Исто, стр. 180, 220, 278, 328, 330, 379, 428 и 429.

¹⁶ Исто, стр. 179.

од 60% становништва слободне територије.¹⁷ Њима су присуствовали и представници савезничких армија — СССР-а и Енглеске.¹⁸ Брзо оформљена мрежа одбора НОФ-а и масовно приступање овој политичкој организацији омогућили су ефикасан рад на реализацији планских задатака.

Политички рад Народноослободилачког фронта одвијао се углавном путем зборова и конференција — најчешће, а и путем штампе.

Већ смо истакли да је конституисање мреже одбора НОФ-а пропраћено организацијом масовних зборова који су одржани у сваком срезу и свакој општини. Такви скупови одржани су и у највећем броју села ослобођене територије. На њима је народ упознаван са актуелним политичким питањима унутар НОП-а, као и оних из међународних односа. Ово тим прије јер је окупаторско-квислиншка пропаганда остављала посљедице у схватањима једног дијела народа, чиме се може и објаснити његово неопредјелјење за НОП све до задњег тренутка.¹⁹

Бројне конференције и зборови одржани су у свим мјестима. О томе постоји богата документација. Када би се сабрао број свих који су присуствовали овим скуповима, добио би се збир који премашује број становника које је Црна Гора тада имала. У Шавнику, на примјер, у септембру 1944. одржано је 48 политичких конференција, којима је присуствовало 3.800 лица,²⁰ а у октобру 94 политичке конференције са 4.862 присутна. Уз то је одржан један срески и један општински збор са 3.550 присутних.²¹ У новембру је било 127 политичких конференција и 6 народних зборова са 8.639 присутних,²² а у децембру 187 политичких конференција и један општински збор са 9.548 присутних.²³ На овом подручју одржано је у четири мјесеца 1944. године укупно 456 политичких конференција и 9 зборова, којима је присуствовало преко 30.399 учесника. У октобру 1944. године у Колашину је организовано: 1 срески збор, 13 општинских и 10 сеоских конференција.²⁴ На 54 политичке конференције, збора и др. на подручју Андријевице, у новембру 1944. године било је преко 7.000 присутних.²⁵

Занимљиво је истаћи да се у Гусињу одржавају „мушке“ и „женске“ конференције. „На женским конференцијама говоре-

¹⁷ До овог податка дошао сам изводећи биланс присутних на свим зборовима и поређећи га са податком да је у то вријеме на ослобођеној територији у Црној Гори живјело 122.347 становника.

¹⁸ *Зборник грађе*, књ. IV, стр. 143.

¹⁹ АИИТ, VII, 2—11 (44). Записник III сједнице Предсједништва ЦА-СНО од 29. IX 1944.

²⁰ Исто, III, 1—38 (44). Извјештај СК КПЈ Шавник од 30. IX 1944.

²¹ Исто, III, 1—41 (44). Извјештај СК КПЈ Шавник од 31. X 1944.

²² Исто, III, 1—44 (44). Извјештај СК КПЈ Шавник, од 4. XII 1944.

²³ Исто, III, 1—237 (44). Извјештај СК КПЈ Шавник од 31. XII 1944.

Исто, II, 5—10 (44). Извјештај СК КПЈ Колашин од 1. XI 1944.

²⁵ Исто, III, 1—45 (44). Извјештај СК КПЈ Андријевица од 5. XII 1944.

но је о активности жена у данашњој борби и дужностима које требају свршавати“, каже се у Извјештају гусињске партијске ћелије од 2. децембра 1944. године.²⁶

Теме ових конференција су, природно, разноврсна питања НОП-а, развој политичких догађаја код нас и у свијету. Једно од главних је прорада материјала Трећег засједања ЦАСНО,²⁷ као и других материјала који се тичу новог друштвеног уређења демократске федеративне Југославије: одлуке II засједања АВНОЈ-а, разне одлуке Националног комитета ослобођења Југославије и Врховног штаба, чланци из „Нове Југославије“ и „Ријеч слободе“. Објашњавана су и друга важна питања: национално питање у новој Југославији, операције Црвене армије у нашој земљи и њено повезивање са Народноослободилачком војском, састанак Тито—Черчил.²⁸ Нарочито је требало објаснити питање амнестије, „јер код партизанских породица постоји приговор — па зар да им се све опрости и да се изједначе са нама, који смо дали све за ову борбу“, како стоји у извјештају Среског комитета КПЈ Шавник од 31. децембра 1944. године.²⁹ Слично је било и на подручју Котора, гдје су, према извјештају Среског комитета КПЈ Котор од новембра 1944. године, „масе очекивале да ће издајници и профашсити бити прогоњени од нас, па и они који немају неких тежих грехова и да ће бити осјетљивија разлика између поштених и непоштених“.³⁰ Овакве појаве су оштро критиковане у Подгорици. Дијељење породица на четничке и партизанске значи „уско партизанску политику“ и несхватање ширине Народноослободилачког фронта и његове политике, па се као посљедица јављају „лијеве грешке“ — констатује се у извјештају Среског комитета КПЈ Подгорица из априла 1945. године.³¹ Нарочито је био тежак рад на подручјима која су била прикључена Великој Албанији, гдје „муслиманске масе и даље су остајале пасивне“.³²

Ефекат оваквог рада огледао се у повећаној мобилизацији. У Никшићу је у септембру 1944. године мобилисано 1.600 бораца за Никшићки НОП одред.³³ До почетка новембра исте године

²⁶ Исто, III, 1—215 (44).

²⁷ Исто, VII, 2—232 (44); VII, 2—460 (44). — „На овим конференцијама народ је упознат са општим стањем унутар земље и у свијету и одлукама III засједања ЗАВНО, које су од стране народа примљене са разумијевањем и одобравањем“, констатује Срески НОО Шавник у писму од 8. X 1944. (АИИТ, VII, 4—28 (44).)

²⁸ Исто, VII, 2—113 (44).

²⁹ Исто, III, 1—237 (44).

³⁰ Исто, III, 1—261 (44). У извјештају СК КПЈ Котор од 20. XI 1944. каже се: „Ове масе траже освету за погинуле, а у томе доста су ситничарски расположене“ (АИИТ, III, 1—257 (44)).

³¹ Исто, I, 2—355 (45).

³² Исто, III, 1—140 (44). Извјештај ОК КПЈ Цетиње од 4. XII 1944.

³³ Исто, III, 1—23 (44). Извјештај СК КПЈ Никшић од 3. X 1944.

у Жупи Никшићкој је мобилисано 335 бораца,³⁴ а у Бањанима 570 бораца.³⁵ У Голији су мобилисани сви способни за војску.³⁶ У другој половини септембра 1944. године у Цетињу је мобилисано 2.000 нових бораца.³⁷ Број мобилисаних у барском срезу од 1. септембра до 3. новембра 1944. износио је 900.³⁸ У септембру је у Шавнику формиран Дурмиторски НОП одред од 600 бораца,³⁹ у Колашину је мобилисано у истом мјесецу 360 бораца,⁴⁰ а у Беранама до 15. октобра 1944. године 415 бораца.⁴¹ Проблем је представљао муслимански живаљ са подручја Берана и Андријевице: „Извршена је, такође, и дјелимична мобилизација, али још увијек се наилази на великоалбанску политику. Масовна је појава да народ муслимански тражи да црногорска војска не долази на њихов терен, а да ће они мобилисати своју војску, која ће ослободити њихове крајеве“⁴² Било је, међутим, око 100 мобилисаних и са овог подручја. Стање се поправљало али доста споро, што се види и из извјештаја Окружног комитета КПЈ Беране од 15. новембра 1944. године: „Муслимани нијесу позвани у борбу и није им се ставило до знања да морају, при завршетку рата, учествовати у борби, или се прикључити непријатељу који пропада. Такав став је омео мобилизацију и приказао нас слабима.“⁴³

На свим овим зборовима и конференцијама присуствовали су највиши представници органа народне власти, који су најчешће били и њихови организатори.⁴⁴ Колико год су органи народне власти помагали Народноослободилачки фронт у његовом организационом устројству и јачању, толико су и одбори НОФ-а помагали народну власт објашњавајући народу друштвене промјене до којих је дошло и популаришући њихове одлуке којима је дограђиван систем нових друштвених односа. Захваљујући у

³⁴ Исто, VII, 4—349 (44). Извјештај Општинског НОО Жупа од 11. XI 1944.

³⁵ Исто, VII, 4—357 (44). Извјештај Општинског НОО Бањани од 2. XII 1944.

³⁶ Исто, VII, 4—46 (44). Извјештај Општинског НОО Голија од 15. XII 1944.

³⁷ Исто, VII, 4—181 (44). Извјештај Среског НОО Цетиње од 3. X 1944.

³⁸ Исто, III, 1—141 (44). Извјештај СК КПЈ Бар од 3. XI 1944.

³⁹ Исто, VII, 4—27 (44). Извјештај Среског НОО Шавник од 8. X 1944.

⁴⁰ Исто, VII, 4—94 (44). Извјештај Среског НОО Колашин од 10. X 1944.

⁴¹ Исто, III, 1—138 (44). Извјештај ОК КПЈ Беране од 15. X 1944.

⁴² Исто, III, 1—138 (44).

⁴³ Исто, III, 1—43 (44).

⁴⁴ Исто, VII, 2—178 (44). Записник IX пленарне сједнице Среског НОО Колашин од 5. VIII 1944; VII, 4—102 (44). Извјештај Среског НОО Колашин од 5. XI 1944; VII, 2—423 (44). Записник са конференције грађана Андријевице од 31. XII 1944. — У цитираном извјештају Среског НОО Колашин, између осталог, каже се: „На општинским зборовима, који су услједили после бирања Среског одбора НОФ-а, изабрани су општински одбори НОФ-а. На овим зборовима нарочито се могло запазити велико интересовање за избор и жеља многих људи да буду бирани и да уђу у одборе, што раније није био случај.“

првом реду организацијама КПЈ, све више се афирмисало мишљење да је Народноослободилачки фронт политичка организација која има задатак да мобилише све антифашистичке масе око нове државне власти и да подупре и потпомогне у рјешавању многих државно-политичких проблема и питања, да мобилише све снаге народа на рјешавању основних економских проблема који се на овом степену развјетка НОП-а јављају као политички проблеми.

Партизанска штампа донијела је више чланака у којима се на врло конкретан начин пише о значају оснивања НОФ-а у Црној Гори и његовим непосредним задацима. Ево неколико од тих наслова. Народноослободилачки фронт у народу; Кроз народноослободилачки фронт остварује се боља будућност народа; Омладина је важан чинилац Народноослободилачког рата; Наш став; Сврстајмо се сви у редове Народноослободилачког фронта,⁴⁵ У овим текстовима објашњавају се суштинска питања будућности народа. Указује се на међусобну упућеност југословенских народа, на развијање братства и јединства као предуслова боље будућности: „Та истина и спознаја јесте да су југословенски народи судбински међусобно повезани тако, да су им заједнички и нераздвојни: живот и смрт, слобода и ropство, срећа и несрећа, да је варка и обмана тврдња да један без другог могу бити слободни и независни. Ово сазнање и ова истина створили су код наших народа једну свест, једну савест и једну вољу. Југословенски народи су данас сви једнаки, сви равноправни, сви слободни, а да, ипак, сви заједно чине јединствено биће са јединственом вољом за заједнички и нераздвојни живот у федеративној демократској Југославији. То је право и истинско уједињење наших народа, то је Југославија која је поникла из најдубље свести и савести наших народа и саграђена крвљу и костима најбољих синова наших народа“.⁴⁶ У чланку Наш став, између осталог, каже се: „Ми хоћемо да се све што је здраво и поштено у нашем народу окупи око Народноослободилачког фронта, да путем слободне штампе, слободног збора и договора, изграђујемо наш нови политички живот без обзнана и главњача, без кундака и жандарма, без цензуре и подмићивања. Ми тежимо правом политичком животу, слободном и јавном, уз учешће и контролу народа, радећи са народом и за народ. Ми хоћемо да свакога поставимо на своје мјесто, да свакоме дамо могућности да покаже и искаже своје способности, ми не признајемо протекцију и родбинске везе, ми тежимо ка правом и истинском народном политичком животу“.⁴⁷ У чланку Сврстајмо се сви у редове народноослободилачког фронта говори се о Народноослободилачкој војсци и њеним заслугама у ос-

⁴⁵ Зборник грађе..., књ. IV, стр. 136, 173, 180, 328 и 459.

⁴⁶ Исто, стр. 173.

⁴⁷ Исто, стр. 329.

лобођењу земље и стварању нове државне заједнице, „у којој неће бити повлашћених и робова; државу која је овијана и пречишћена од корова; државу са новим државним апаратом који ће знати и умјети цијенити жртве које су дате за слободу отаџбине; државу која је духовно уједињена и чији ће народи у њеним границама бити сви пред законом једнаки и равноправни“. У чланку се, даље, каже да ће Народноослободилачки фронт“ да чува и брани велике тековине, које су створене крвљу и костима најбољих народних синова, и да сваком оном, који буде ма на који начин покушао, било споља или унутра, да омета народни напредак или покуша да руши наше тековине, треба у истом моменту одсећи руке“.⁴⁸

Штампа је доносила вијести са зборова и конференција коментаришући акције које је изводио НОФ у Црној Гори. И на овај начин она је његовала и развијала мисао о основним задацима Народноослободилачког фронта.⁴⁹

У свом политичком раду Народноослободилачки фронт се руководио ставом који је Кардељ изразио сљедећим ријечима: „Ако хоћеш да се ослободиш сутра, кад окупатор буде ослабљен, прихвати се већ данас оружја“.⁵⁰ Таква политика реafirмисала је увјерење о сопственој способности и снази народа да извојује слободу и чува извојеване тековине. У ту политику Народноослободилачки фронт је унио нови дух и нове методе борбе у основи које су били национални интереси на бази равноправности народа. „Народноослободилачки фронт, као јединствено политичко тело и орган наших народа, изражава жељу и вољу целокупног народа. До те жеље и воље долази се најширом и најпунијом слободом сваког члана Народног фронта, јер сваки је члан апсолутно слободан да изрази своје мишљење и своје погледе без икакве оградe и препреке. Народноослободилачки фронт није политичка партија. Он има шири — општенародни програм, програм ослобођења и изградње нове демократске државе равноправних народа Југославије. Народноослободилачким фронгом као јединственим политичким телом наших народа, наши народи онемогућавају сваку политичку трговину и сваки верски и народни антагонизам, од чега су наши народи толико претрпели у својој прошлости. Кроз Народноослободилачки фронт народ је, у правом и пуном смислу речи, једини и врховни политички фактор — прави свој господар.“⁵¹

⁴⁸ Исто, стр. 461—462.

⁴⁹ Поводом оснивања НОО у Бару 1. XII 1944. штампа је пренијела ријечи говорника о потреби мобилизације свих способних да би се земља што прије ослободила: „Нема слободног Бара, без слободног Цетиња; нема слободног Цетиња, без слободног Загреба; нема ни једног слободног кутића наше земље без слободне читаве Југославије“. (Исто, стр. 379).

⁵⁰ Едвард Кардељ, *Пут нове Југославије 1941—1945*, Београд 1949, стр. 324.

⁵¹ *Зборник грађе*, књ. IV, стр. 175.

Таква политика Народноослободилачког фронта брзо је постала материјална снага која стално расте и доприноси јачању НОП-а. То се огледа кроз све већи прилив бораца. У другој половини 1944. године формирају се нове бригаде Народноослободилачке војске: V санџачка, X црногорска, I бокељска и I бригада Народне одбране. У септембру и октобру 1944., на подручју Никшићког среза мобилисано је 2.500 нових бораца, махом омладине.⁵² У октобру 1944. године преко 700 омладинаца и омладинки из окупираног Цетиња и ближе околине пошло је у новоформирану X црногорску НОУ бригаду. И редови I бокељске НОУ бригаде попуњени су, углавном, омладинцима из Боке Которске. У истом периоду, за само 20 дана, око 400 омладинаца и омладинки среза барског ступило је у редове Народноослободилачке војске. Око 300 бивших „кадровика“ — омладинаца од 18—22 године који су чували њемачки гарнизон у Ријеци Црнојевића, прешло је на страну НОП-а.⁵³ Број чланова антифашистичких организација је растао. Уједињени савез антифашистичке омладине Црне Горе и Боке имао је крајем 1944. године око 45.000 чланова, од којих је око 10.000 било у војсци.⁵⁴ Организација АФЖ Црне Горе и Боке имала је крајем 1944. и почетком 1945. године око 50.000 чланова,⁵⁵ што значи да су антифашистичке организације окупљене у Народноослободилачком фронту Црне Горе и Боке имале крајем 1944. и почетком 1945. године преко 100.000 чланова, што је чинило трећину цјелокупног становништва Црне Горе.

Док су све грађанске политичке партије губиле своје позиције, Народноослободилачки фронт је стално растао. У њега нијесу улазиле старе грађанске партије, али је у њему било мјеста за демократе и патриоте из тих партија. Комунистичка партија Југославије, као инспиратор широке платформе НОП-а, није одбила никога ко је прихватио борбу против окупатора. „Народноослободилачки фронт је општенародна организација, општенародна партија, која окупља све народне редове, свакога родољуба и борца, сваког оног коме лежи на срцу добро и будућност народа. У народноослободилачком фронту — тој широкој демократској организацији народа, може доћи до изражаја свачије здраво мишљење, свачија добронамјерна критика, свачији конструктиван рад. Народноослободилачки фронт је политичка основица наше народне власти и нашег државног живота. Кроз њега се активизира уједињени народ за докончање рата

⁵² Славко Станишић, *Други конгрес УСАО Црне Горе и Боке*, ИЗ, бр. 3—4/1971, стр. 638.

⁵³ *Зборник грађе*, књ. IV, стр. 181.

⁵⁴ ДИОП, том II, књ. II, стр. 573—585. Извјештај Покрајинског комитета СКОЈ-а од 22. XI 1944. У овај број нијесу урачунате организације УСАО из Пљеваља и Бијелог Поља.

⁵⁵ *Жене Црне Горе у револуционарном покрету 1918—1945*, Титоград 1969, стр. 262.

против фашизма и за рјешавање многобројних задатака који стоје на путу изградње и јачања наше младе демократске државе“.⁵⁶

Из свега изложеног види се да Народноослободилачки фронт није настао као коалиција разних партија и странака, већ је створен у жестоком окршају за ослобођење народа. Његове заслуге нијесу само у томе што је мобилисао нове борце и формирао нове бригаде већ и у томе што је омогућио широко учешће народа у политичком фронту земље. Изнесени подаци су потврда свенародног прихватања управо тако конципираног Народноослободилачког фронта и тако вођене политике, његове ширине и демократског карактера.

Zoran Lakić

FORMATION DU FRONT POPULAIRE DE LIBÉRATION DU MONTÉNÉGR0 EN 1944

R é s u m é

Dans cet article est traitée la question de la formation du Front populaire de la libération au Monténégro comme une organisation antimasciste. Dans l'introduction l'auteur prend en considération les premiers germes de cette organisation politique qui se trouvaient dans le Front populaire de liberté. Le regard particulier est jeté sur l'activité politique du Front populaire de libération, où le rôle principal appartenait aux organes du pouvoir populaire, ce qui les empêchait de se consacrer intensivement à leur devoir principal. D'autre part, la séparation de l'activité politique de la fonction du pouvoir a aidé à cette organisation politique dans ses efforts d'élargir la plate-forme du Mouvement populaire de libération et de réunir plus de patriotes au front du combat libérateur. L'auteur a présenté les données authentiques sur les nombreuses conférences et réunions qui représentaient un important rôle au Mouvement populaire de libération. Il a donné aussi la documentation sur la structure de l'organisation du Front de libération du Monténégro, sur ses premières activités et, enfin, sur la chéferie de la République. Toutes ces données et conclusions sont basées sur la plus nouvelle documentation historique.

---

⁵⁶ АИИТ, IV, 1—8 (45). Проглас Главног одбора НОФ-а Црне Горе и Боке од 30. I 1945.